

ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто механізм оподаткування особистих селянських господарств. Виконано порівняльний аналіз взаємовідносин держави та особистих селянських господарств.

The author discovers the mechanism of the private agricultural enterprise taxation and offers the comparative analysis of relations between state and private agricultural enterprises.

В останні роки спостерігався різкий спад виробництва основних видів сільськогосподарської продукції і сировини, що призвело до кризового стану більшості підприємств сільського господарства. На цьому тлі особисте селянське господарство (ОСГ) стає одним із важливих джерел виробництва продуктів харчування і сільськогосподарської сировини. Останнім часом питома вага ОСГ у структурі валової продукції сільського господарства значно зросла 2008 р. у порівнянні з 1990 р. 30,6 %, або 44575,8 млн грн. У 2008 р. 54,3 % або 56449,4 млн грн. На частку цих господарств припадає продукції рослинництва в порівнянні з 1990 р. 35 %, або 16645,9 млн грн у 2008 р. 52,2 %, або 33048,2 млн грн, продукції тваринництва в порівнянні з 1990 р. 35,2 %, або 27929,9 млн грн. У 2008 р. 57,5 %, або 23401,0 млн грн. На частку цих господарств припадає, в порівнянні з 1990 р. 71,4 %, або 11938,8 тис. т валового збору картоплі, в 2008 р. 97,8 %, або 19108,6 тис. т, овочів в порівнянні з 1990 р. 26,9 %, або 1794,3 тис. т. У 2008 р. 86,1 %, або 6856,5 тис. т, 28,9 %, або 1258,8 тис. т в порівнянні з 90 р, і в 2008 р. 48,6 %, або 926,4 тис. т м'яса худоби і птиці у забійній масі, 24,0 %, (5874,0 тис. т) в 2208 р. 82,2 %, або (9671,4 тис. т) молока 37,8 %, або (6160,7 млн шт.), в 2008 р. 43,4 %, або (6486,1 млн шт.) яєць.

Товарність залежно від виробничих і каналів збуту має істотні коливання за регіонами, економічними зонами і адміністративно-територіальними структурами. Так, в Україні традиційно існує розподіл спеціалізації між ОСГ і великим сільськогосподарським виробництвом. У рослинництві ОСГ спеціалізуються на вирощуванні картоплі, овочів, а суспільний сектор – на вирощуванні зернових. У тваринництві ОСГ займаються переважно відгодівлею великої рогатої худоби і свиней, а суспільний сектор – виробництвом молока, репродукцією молодняку.

Варто особливо підкреслити істотні методичні розбіжності в розрахункових оцінках перспектив розвитку ОСГ і вірогідності фактичного їх стану за рівнем товарності. Навіть визнаючи товарні господарства ОСГ елементом сфери виробництва і натурального споживання, не можна сприймати дані управління статистики як базові для розрахунку товарності та прибутковості. Структура доходів і витрат родини, стан сімейного бюджету відбивають стан економіки країни. Структура доходів свідчить про залишок примітивного натурального господарства, при цьому значна частина доходів від ОСГ не має грошової форми.

За часткою витрат родини на харчування можна судити про рівень добробуту громадян. У розвинених країнах лише 10–15 % доходів витрачається на харчування, а в Україні витрати доходів від ОСГ на харчування зросли до 55 %. Цей факт ще раз підтверджує перехід зарплати з головного джерела життєзабезпечення у другорядне. Як свідчать розрахунки, кожен відсоток зростання товарності в ОСГ дає збільшення доходу на 1400 грн. Однак тут варто враховувати, що специфіка виробничих і трудових витрат в ОСГ, відсутність точної та гнучкої методичної бази розрахунку собівартості не дають змоги достовірно оцінити прибуток ОСГ.

Таким чином, тільки високотоварні господарства можуть мати пристойний прибуток, а в інших ОСГ усі зусилля працівників зводяться до виходу на нульову позначку, тобто мінімального прибутку вистачає лише на покриття витрат і поновлення простого виробництва.

Як свідчать дані статистики, особисті селянські господарства на сьогодні є головними виробниками сільськогосподарської продукції. Проте основний тягар зі сплати податків припадає на суспільний сектор аграрної економіки України. Лібералізація законодавства усунула більшість заборон адміністративного характеру, які обмежували розміри ОСГ, кількість і структуру виробленої продукції (кількість і склад тварин, що знаходяться в господарстві, земельна площа та ін.). Однак ще не створена система, в якій ОСГ посідали б гідне і рівноправне місце серед інших підприємств-виробників сільськогосподарської продукції.

Спробуємо в цій статті проаналізувати систему оподаткування особистих селянських господарств і запропонувати власні шляхи оподаткування цієї категорії товаровиробників сільськогосподарської продукції.

На сьогодні у науковому світі проблема оподаткування ОСГ не викликала достатнього інтересу, хоча вона є, на нашу думку, досить актуальною. Так, М.І. Кокорев вважає, що за базу оподаткування необхідно брати обсяг товарної продукції, що виробляється в ОСГ, виходячи з даних регіонального статистичного управління [4]. Однак це не зовсім вірна пропозиція, оскільки усереднений показник товарності за кожним регіоном буде розрахований із значною похибкою.

Р.Е. Прауст пропонує оподатковувати доходи від ведення ОСГ так само, як доходи фізичних осіб, оскільки власники особистих чи інших малих сімейних господарств здійснюють господарську діяльність на землі

не тільки у споживчих цілях, а й з метою одержання прибутку (чистого доходу) шляхом реалізації сільськогосподарської продукції [6].

Деякі автори вважають, що ЗУ “Про особисте селянське господарство” дає можливість власникам ОСГ самостійно сплачувати страхові внески, щоб мати право на пенсію, оплату тимчасової непрацездатності та ін, зараховуючи їх до інших категорій громадян [2].

І. Мельников пропонує визначати суму виплат у відсотках залежно від величини доходів від реалізації продукції ОСГ. Але при цьому ставка не повинна перевищувати суму, встановлену для осіб, які працюють за трудовою угодою [5].

За період з 1917 р. і до сьогодні історія оподаткування особистих селянських господарств поділяється на три великі періоди: сталінський – до 1953 р., після хрущовський – до початку 90-х років; ринковий – з початку 90-х років.

Сучасне оподаткування особистого селянського господарства відбиває період перебудови податкової системи України. Впродовж трьох десятиліть (60–80-ті роки), існував пільговий режим податкових платежів і діяв лише один вид податку – сільськогосподарський. Він встановлювався на земельну ділянку в карбованцях за сотку землі з досить значною диференціацією за областями і республіками СРСР

Мінімальна ставка за сотку 0,75 крб. у цінах після 1961 р. була незмінною до початку 90-х років. Багатодітні родини, господарства інвалідів звільнялися від сільськогосподарського податку за рішенням районних виконкомів радянської влади, за клопотанням сільських Рад і згідно із заявами громадян. Під час податкової реформи 1992 р. було встановлено для селянських господарств наступний перелік податкових платежів:

- плата за землю;
- податкові збори, платежі, встановлювані місцевими органами влади;

Інші види податків з господарств не стягуються. Декларацій про доходи з інших джерел з метою оподаткування селяни не подають, отже, прибуткові податкові платежі на особисте селянське господарство не поширюються. Пояснюється це тим, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка виконується без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у родинних стосунках і спільно проживають з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму.

Особисте селянське господарство відрізняється від підприємницької діяльності наступним:

– особистим селянським господарством може займатися громадянин, який постійно проживає у сільській місцевості;

– до особистого господарства прикладають сили члени родини без залучення найманих робітників.

Зауважимо, що основну відмінність у ЗУ “Про особисте селянське господарство” не розкрито. Так, у ст. 5 закону наголошено, що розмір земельної ділянки має бути до 2 га. Проте він може збільшуватися за рахунок паїв, які передані в користування. Однак є такі регіони, де розмір земельного паю коливається в межах 6–8 га. Отже, максимальна площа земельної ділянки особистого селянського господарства може бути до 10 га (за умови, що власник паю один). Згідно із західними стандартами, це вже буде фермерське господарство, яке має оподатковуватись як суб’єкт підприємницької діяльності, що працює у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Тобто особисті селянські господарства мають бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку, який у 5 разів більше, ніж плата за землю.

На сьогодні власники особистих селянських господарств сплачують лише символічну плату за землю – 7–12 грн/га. При цьому зазначимо, що переважна кількість власників земельних ділянок на підставі ЗУ “Про плату за землю” взагалі не сплачують навіть цей мізерний податок, оскільки користуються пільгами. Постає питання про рівноправність в оподаткуванні господарств суспільного сектору і особистих селянських господарств.

Більшість практиків і науковців дійшли висновку про нерівноправність в оподаткуванні особистих селянських господарств і сільськогосподарських товаровиробників інших форм власності. Справді це так, оскільки плата за землю в 5–6 разів менша за розмір фіксованого сільськогосподарського податку. Досить часто спостерігаються випадки, коли селянське (фермерське) господарство має 4 га землі, 2–3 корови, але не має сільгосптехніки, а поруч живуть сусіди, які ведуть особисте селянське господарство і мають 10 га землі, понад 10 корів, трактор, навісне обладнання.

Складається ситуація, коли матеріально стиснутий фермер змушений платити податки, звітувати перед адміністративними, податковими та іншими органами, а сусіди – власники ОСГ від усього звільнені. Уже відомі зовсім не поодинокі випадки, коли фермери навмисно доводили до банкрутства свої цілком процвітаючі господарства, щоб перевести їх у статус ОСГ. При цьому вони практично нічого не втрачали, але звільнялися від сплати майже всіх податків. Отже, особисті селянські господарства знаходяться у кращому становищі, ніж господарства суспільного сектору чи фермерські господарства.

Розглянемо цю ситуацію з іншого боку. У нас склалося досить негативне уявлення про податки і державну владу. Більшість керівників господарств суспільного сектору і фермерських господарств рахують лише суму сплачених податків, але не беруть до уваги суму різноманітних виплат, дотацій, компенсацій, які вони отримують від держави. Адже виплата різних компенсацій не є механізмом повернення сплачених податків. Крім того, необхідно врахувати, що фермерські господарства і господарства суспільного сектору зареєстровані

як платники податку на додану вартість, що дає досить значний економічний ефект у вигляді пільг, які зазначені в ЗУ “Про податок на додану вартість”. Що ж отримує одноосібник від держави? За 2009 р. одноосібникам було затримано виплату дотацій за реалізацію великовагової худоби. Ця сума надто мізерна, але основна причина тут полягає в тому, що свою продукцію приватні господарства реалізують переважно через торгово-посередницькі структури, які і привласнюють надані дотації. Та й більшість торгово-посередницьких структур не зареєстровані як суб’єкти підприємницької діяльності.

Аналіз переваг і недоліків системи оподаткування приватного сектору неможливий без розгляду проблеми реалізації цукрових буряків заводам на переробку. Тут створюється прецедент у податковому праві, коли продукцію реалізує неплательник ПДВ платнику ПДВ. При цьому платник має сплачувати ПДВ за неплательника, що призводить до зниження закупівельної ціни на цукровий буряк від фізичних осіб – власників особистих селянських господарств. Це призводить до зменшення виручки, отриманої від реалізації цукрового буряку. Статус неплательника ПДВ – власника особистого селянського господарства призводить до того, що з ним не хочуть мати справу великі переробні підприємства – платники ПДВ, а тому він змушений орієнтуватися лише на переробників і торгово-посередницькі структури, які працюють за спрощеною системою оподаткування. Це не дає можливості приватній особі маневрувати між різними категоріями торгово-посередницьких структур і переробними підприємствами. Проте відомо, що торгово-посередницькі структури, які працюють за спрощеною системою оподаткування, купують за значно нижчими цінами, ніж переробні підприємства – платники ПДВ, сільськогосподарську продукцію у господарствах приватного сектору, добре знаючи, що ця категорія затиснута лещатами законодавчого поля.

При оподаткуванні приватного сектору досить значну роль відіграють доходи від ведення особистого селянського господарства. Відповідно до ЗУ “Про внесення зміни до статті 4 ЗУ “Про податок з доходів фізичних осіб” (щодо оподаткування доходів особистих селянських господарств)” до складу загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку не входять доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної (виробленої) на земельних ділянках, наданих для ведення особистого селянського господарства, якщо їх розмір не було збільшено внаслідок отриманої в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) [1]. Як видно із статистичних даних, доходи від ведення особистого селянського господарства займають досить питому вагу в структурі доходів. Крім того, в особистих селянських господарствах працюють, як на основному місці роботи, 2774,9 тис. громадян України. У нас створюється ще один прецедент, коли громадяни України, працюючи і в інших сферах діяльності, сплачують податок на доходи, а громадяни, які працюють в особистих селянських господарствах, – не сплачують податок. Коли основним місцем трудової діяльності є особисте селянське господарство, то має діяти ЗУ “Про оподаткування доходів фізичних осіб” для громадян працездатного віку, якщо розрахунковий дохід на кожного члена сім’ї нижчий прожиткового мінімуму. А потім цей об’єкт оподаткування має трансформуватися у сукупний оподаткований дохід.

Отже, спочатку необхідно створити умови для життєдіяльності особистих селянських господарств, а потім уже шукати способи їх оподаткування. На сьогодні досить податку на землю як основного джерела доходів більшості селян. Доцільніше було б ввести податок на майно як основне джерело доходів господарств приватного сектору. При цьому масового переходу фермерських господарств в одноосібники не відбудеться, оскільки, як свідчать наші розрахунки, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах суспільного сектору і фермерських господарствах дотаційне. Можливі лише ситуативні переходи.

Сьогодні немає сенсу застосовувати податковий тиск на особисті селянські господарства. Вони і до цього часу жили без допомоги з боку влади, тому проживуть і далі. Але вкрай необхідно приділяти увагу фермерським і колективним господарствам, адже сільськогосподарську продукцію особисті підсобні господарства не вивозять за кордон, а реалізують на ринках України. Вважаємо, що державі не треба зазіхати на доходи, що їх отримують особисті господарства. Якщо особисті підсобні господарства враховуватимуть усі свої витрати, то держава ніколи не матиме зиск від їх оподаткування. Нині потрібно зробити все, щоб приватник більше довіряв державі. А державі треба не відшукувати все нові способи стягнення податку із селян-приватників, а думати про те, як захистити їх від диспаритету цін.

На тлі кризового стану більшості підприємств сільського господарства особисте селянське господарство є важливим джерелом виробництва продуктів харчування і сільськогосподарської сировини. На сьогодні особисті селянські господарства є головними виробниками сільськогосподарської продукції. Проте основний тягар зі сплати податків припадає на суспільний сектор аграрної економіки України. Сучасне оподаткування особистого селянського господарства відбиває період перебудови податкової системи України. Нині потрібно створити умови для життєдіяльності особистих селянських господарств, а потім шукати способи їх оподаткування.

Література

1. ЗУ “Про внесення зміни до статті 4 закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” (щодо оподаткування доходів особистих селянських господарств)” від 23.03.2003 р., № 1594-IV // ВВР України. – 2003. – № 5, 1 берез. – С. 134.
2. ЗУ “Про особисте селянське господарство” від 15.05.2003 р., № 742-IV // ВВР України. – 2003, № 26, 15 трав. – С. 284.

3. ЗУ “Про податок з доходів фізичних осіб” (зі змін. та допов.) від 22.05.2003 р., № 889-IV // ВВР України. – 2003. – № 27, 28 трав. – С. 193.
4. Кокорев М. И. Личные подсобные хозяйства: проблемы развития / М. И. Кокорев. – Оренбург : Издат. центр ОГАУ, 1996. – 168 с.
5. Мельников И. Социальное страхование граждан, ведущих личное подсобное хозяйство / И. Мельников // Твоя земля. – 1999. – № 6. – С. 18.
6. Прауст Р. Э. К вопросу о типологии семейных хозяйств населения / Р. Э. Прауст // Аграрная экономическая наука на рубеже веков : методология, традиции, перспективы. – 2002. – С. 123–125.
7. Розжаренов В. П. Налогообложение личных подсобных хозяйств / В. П. Розжаренов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 9. – С. 12–13.
8. Захожай В. Б. Система оподаткування та податкова політика / В. Б. Захожай, Я. В. Литвиненко. – К., 2006.

УДК 332.87

І. В. ПАНАСЕНКО
Донецький національний університет

ФІНАНСОВИЙ СТАН ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩАННЯ

Розглянуто проблеми функціонування сучасного житлово-комунального комплексу. Визначено фактори формування нестабільного фінансового стану житлово-комунальних підприємств. Запропоновано підхід до оцінки концентрації неплатежів за житлово-комунальні послуги. Виконано групування регіонів України за рівнем концентрації неплатежів. Запропоновано напрямки подолання кризового фінансового становища на підприємствах ЖКК.

The problems of functioning of housing and communal services enterprises are considered. The factors of forming of the unstable financial state of enterprises are determined. The approach to the estimation of concentration of non-payments for housing and communal services is suggested. Grouping of regions of Ukraine is executed after the level of concentration of non-payments. Directions of overcoming of crisis financial position are offered on the housing and communal services enterprises.

Процеси трансформації в економіці України торкнулися всіх сфер господарювання. Не є виключенням і сфера надання житлово-комунальних послуг. Причинами такої ситуації є недосконала система формування цін і тарифів на послуги ЖКК, що призводить до виникнення заборгованості з їх оплати, зношена система комунальної інфраструктури, нестабільний фінансовий стан підприємств ЖКК тощо.

Дослідженню сфери послуг присвячено достатньо велика кількість робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, розробкою методологічних основ послуг житлово-комунального господарства та особливостей ринку цих послуг займалися такі вчені, як Т. Юр'єва [1], О. Білянський [2]. Питанням формування тарифу на послуги ЖКК та фінансового становища підприємств житлово-комунальної сфери присвячені праці В. Рибакі [3], В. Чиж [4]. Аспекти реформування та напрямки регулювання ринку житлово-комунальних послуг, проблеми фінансування підприємств комплексу та можливі шляхи їх вирішення розкриті у працях Ю. Сіміонова [5], В. Полюянова [6], О. Тищенко, І. Райніна, С. Юр'євої [7].

Застарілі принципи управління в житлово-комунальній сфері, низькі темпи її реформування, збиткова робота більшості сучасних підприємств призвели до того, що в сучасних умовах господарювання підприємства житлово-комунального комплексу працюють недостатньо ефективно, вони не в змозі надавати споживачам послуги відповідної якості. Включення житлово-комунального комплексу у систему ринкових відносин вимагає докорінної зміни співвідношення і форм реалізації основних джерел фінансування: коштів підприємств і населення, асигнувань з бюджету.

Отже, **метою роботи** є дослідження нестабільного фінансового стану житлово-комунальних підприємств та концентрації заборгованості споживачів за послуги і визначення шляхів її скорочення.

Фінансовий стан підприємств житлово-комунального комплексу є нестабільним. Станом на 1.01.2009 р. сума збитків підприємств ЖКК склала 1,6 млрд грн (гр. 7 табл. 2.13). Причинами існуючої ситуації є високий рівень промислового розвитку в цих регіонах, а отже, більша кількість споживачів – підприємств і організацій, висока чисельність і щільність населення. Існуюча система надання дотацій у сфері ЖКК веде до того, що асигнування з бюджету, які направляються на поточну діяльність сфери у вигляді фіксованих сум для покриття збитків, не стимулюють підприємства заробляти кошти шляхом зниження витрат і підвищення якості обслуговування. Таким чином, сучасна система надання дотацій є неефективною і вимагає реформування, створення стимулів для роботи у підприємств ЖКК. Зазначені причини призводять до формування стійкої нестабільної фінансової ситуації у житлово-комунальній сфері.

Низький рівень платіжної дисципліни також визначає формування значних сум збитків на підприємствах житлово-комунального комплексу (табл. 1).